

მაკროეკონომიკური პოლიტიკა

ლექცია 8

ლექცია 8

მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირების თავისებურებანი საქართველოში XX და XXI საუკუნეების მიჯნაზე

ეკონომიკური რეფორმების მიმდინარეობა საქართველოში (ნაწილი 2)

1993 წლიდან საქართველოს ეკონომიკაში იწყება რეფორმების შეფერხების ეტაპი, რომელიც 1994 წლის შუახანებამდე გრძელდება (პაპავა, 1995ბ, გვ. 8-9). ამ შეფერხების გამომწვევი მიზეზების ნაწილი სცდება ეკონომიკის სფეროს, ნაწილი კი მცდარი ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგია.

ალბათ სწორედ ეს ეტაპი შეიძლება იქნეს მიჩნეული დამოუკიდებელი საქართველოს ეკონომიკის (და, სამწუხაროდ, არა მხოლოდ ეკონომიკის) ისტორიაში ყველაზე ძნელ პერიოდად.

მცირე ისტორიული ექსკურსიც კი საკმარისია, იმისათვის, რომ გავიხსენოთ ის მძიმე დღეები, რომლის მომსწრენიც ჩვენ ვართ.

1992 წლის ზაფხულში აფხაზეთში დაიწყო ფართომასშტაბიანი საომარი მოქმედებები, ხოლო 1993 წლის შემოდგომაზე სამოქალაქო ომი, პრაქტიკულად საომარი ვითარება იყო ცხინვალშიც.

სიტუაციას ქვეყანაში ამძიმებდა კრიმინოგენული ვითარება, ძარცვა, ყაჩაღობა, რეკეტი, რაც ხელს უშლიდა როგორც ეკონომიკის განვითარებას, ასევე ქვეყანაში მიმდინარე ეკონომიკურ რეფორმებს.

სატრანსპორტო ბლოკადამ კიდევ უფრო დაძაბა ვითარება. საქართველო პრაქტიკულად გარე სამყაროსაგან იზოლირებული იყო.

რეალურად აღარ არსებობდა არანაირი საფინანსო წესრიგი და შედეგად ქვეყნის ბიუჯეტიც ფაქტობრივად მოიშალა: 1993-1994 წლებში საქართველოს არ ჰქონდა წინასწარ დამტკიცებული ბიუჯეტი.

დაფინანსების ერთადერთ შესაძლო წყაროდ დარჩა ფულის ემისია, რითაც იფარებოდა სახელმწიფო ხარჯებსა და შემოსავლებს შორის სხვაობა. კერძოდ, 1993 წელს

სახელმწიფო ხარჯები საგადასახადო შემოსავლებს აღემატებოდა 1,118 ტრლნ. კუპონით, ხოლო 1994 წელს კი 2,893 ტრლნ. კუპონით (პაპავა, 1995ბ, გვ. 9).

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ის, რომ მთავრობა, მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთისათვის საკუთარი პრობლემების არც თუ იშვიათად სამართლიანი გადაბრალებისა და კრიტიკის მეტს არაფერს აკეთებდა, რატომღაც არ ელოდა, რომ მოსკოვიდან ვეღარ შეძლებდა ფულის ნიშნების მიღებას. ხოლო, როდესაც რუსეთის ხელისუფლებამ საქართველოს მთავრობა ფაქტის წინაშე დააყენა და შეუწყვიტა ფულის მიწოდება, საქართველოს ხელისუფლება იძულებული გახდა 1993 წლის აპრილში ბრუნვაში გაეშვა საქართველოს დროებითი ფულის ნიშანი – საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნული ბანკის კუპონი.

მიუხედავად იმისა, რომ კუპონის მიმოქცევაში გაშვება მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო, როგორც სახელმწიფოებრიობის მშენებლობის თვალსაზრისით, ასევე ეკონომიკური რეფორმების წარმატებით განხორციელებისათვის, ხელისუფლების სხვადასხვა რგოლის წარმომადგენლებმა კუპონის მიმართ არასერიოზული, ზოგ შემთხვევაში აგდებული დამოკიდებულება გამოიჩინეს (პაპავა, 1995ბ, გვ. 10), რამაც გადამწყვეტი ზეგავლენა იქონია დევალვაციური პროცესის გაძლიერებაზე.

მოსახლეობა უნდობლად შეხვდა კუპონს და ამის ძირითადი მიზეზი, არა თავად კუპონი, ან საქართველოს ეკონომიკური მდგომარეობა იყო, არამედ ისევ ქვეყნის ხელისუფლების სურვილი “რუბლის ზონაში” მუდმივი ან დროებითი დარჩენის შესახებ და კუპონის, როგორც მიმოქცევაში რუსული რუბლის წარმომადგენლის გაშვება იყო.

თავად ხელისუფლებამ, ნაცვლად იმისა, რომ კუპონი თავიდანვე გადახდის ერთადერთ საშუალებად გამოეცხადებინა და მკაცრი ღონისძიებების გატარებით უზრუნველყო დამოუკიდებელი ფულად-საკრედიტო სისტემის ჩამოყალიბება, არ დაანება თავი კავკასიონის გაღმა ყურებას და “რუბლის ზონაში” ეკონომიკური ხელსაყრელობის ილუზიის ტყვეობაში მყოფს დაავიწყდა, რომ დამოუკიდებელი ქვეყნის აშენების პრეტენზია ჰქონდა.

სწორედ ამიტომ კუპონი ერთადერთ კანონიერ საგადამხდელო საშუალებად გამოცხადდა არა თავიდანვე, არამედ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც რუსეთმა 1993 წლის ივლის-

აგვისტოში გაატარა ფულის ნაწილობრივი რეფორმა და ბრუნვიდან ამოიღო დაშლილი საბჭოთა კავშირის მანეთი.

უკონტროლო საკრედიტო ემისიამ საფუძველი ჩაუყარა ჰიპერინფლაციურ პროცესს. 1993 წლის შემოდგომიდან დაწყებული პრაქტიკულად არარსებული ბიუჯეტის ხარჯზე ვითომდა სასოფლო-სამეურნეო პრობლემების (1993 წლის შემოდგომაზე სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების დამზადების, ხოლო 1994 წლის გაზაფხულზე სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოთა წარმოების) გადაწყვეტის მცდელობამ, რაც იმ პერიოდისათვის არნახულ საბიუჯეტო ემისიაში გამოიხატა (პაპავა, 1995ბ, გვ. 9; გოცირიძე, 1999, გვ. 259-260), საბოლოოდ მოშალა ქვეყნის საფინანსო სისტემა და საქართველო მოექცა ჰიპერინფლაციურ სპირალში: ინფლაციის ტემპი 1993 წელსა და 1994 წლის შემოდგომამდე შეადგენდა 50-70 პროცენტს თვეში (პაპავა, 2000გ, გვ. 27). სამწუხაროდ, ეს ფული, საბოლოო ჯამში, არც სოფლის მეურნეობას მოხმარდა.

ინფლაციის მაღალი ტემპის პირობებში კუპონი ველარ ასრულებდა გადახდის ფუნქციას, რომ აღარაფერი ვთქვათ ღირებულების საზომისა და მით უმეტეს დაგროვების ფუნქციებზე, კუპონის რეალური ღირებულება განუწყვეტლივ მცირდებოდა. კუპონის ნაცვლად მიმოქცევაში იზრდებოდა რუბლის გამოყენების მასშტაბები, ხოლო თავად რუბლის მსყიდველუნარიანობის ასევე სწრაფი დაცემის პირობებში, იზრდებოდა საქართველოში აშშ დოლარის მოქმედების ასპარეზი. რეალურად ყველა მეტ-ნაკლებად ძვირფასი საქონლის ფასი, როგორც წესი მხოლოდ დოლარში ფიქსირდებოდა, ხოლო გადახდა დოლართან ერთად, შესაძლოა რუბლითაც მომხდარიყო. რეალურად კუპონი მხოლოდ მეტროპოლიტენით მგზავრობის საფასურის გადახდას და ნორმირებული პურის (ხაზს ვუსვამთ, მხოლოდ ნორმირებული) შეძენას უზრუნველყოფდა.

ეროვნული ბანკის მცდარმა პოლიტიკამ ნაღდი ფულის მოძრაობის არეალის შეზღუდვაზე, რაც გამოიწვია საბანკო სისტემიდან ნაღდი კუპონის გამოტანაზე ყოველგვარ ჯანსაღ აზრს მოკლებულმა შეზღუდვებმა, მიგვიყვანა ნაღდი და უნაღდო ფულის ღირებულებათა შორის მნიშვნელოვან სხვაობამდე. შედეგად კიდევ უფრო შეიზღუდა კუპონის მიმოქცევის არეალი.

პურზე, გაზზე, ელექტროენერჯიაზე, ტრანსპორტზე ბიუჯეტიდან სუფსიდირებულმა ფასებმა ბიუჯეტს მისცა დამატებითი “დატვირთვა”, რამაც ასევე ხელი შეუწყო საბიუჯეტო ემისიას, კუპონის კიდევ უფრო გაუფასურებასა და ქვეყნის ეკონომიკის კოლაფსამდე მიყვანას.

უდიდესი შეცდომა იქნა დაშვებული საგარეო ვაჭრობაში, რაც გამოიხატა “უნიკალური” ქართული საკლირინგო სისტემის დამკვიდრებაში (პაპავა, 1995ბ, გვ. 10-11). თურქმენეთიდან გაზის შემოტანის ერთადერთ გზად მიჩნეულ იქნა ბარტერი. ხელოვნურად ძვირად იქნა შეფასებული, როგორც თურქმენული გაზი, ისე ქართული წარმოების ბევრი უხარისხო პროდუქცია. ამგვარი მიდგომის “ნოვატორთა” აზრით შედეგად უნდა მიგველო საქართველოს საწარმოთათვის მასტიმულირებელი გარემოს შექმნა¹.

უხარისხო პროდუქციის საწარმოებლად და კორუფციული გარიგებებისათვის შესანიშნავი სტიმული გაჩნდა, რადგან ეს პროდუქცია უნდა შეეძინა მთავრობას ბიუჯეტის ხარჯზე. თუ გავითვალისწინებთ, რომ იმ დროს ბიუჯეტი ჯერ კიდევ არ არსებობდა, ამგვარი ოპერაცია მხოლოდ ნაწილობრივ განხორციელდა და ისიც ფულის ემისიის ხარჯზე, რამაც კიდევ უფრო წაახალისა ინფლაციური პროცესები.

ამ პროდუქციის უდიდესი ნაწილი მთავრობის მიერ საწარმოებიდან მოტყუილებით იქნა მიღებული, შესაბამისი საფასურის მომავალში გადახდის გარანტიის მიცემით, რამაც საწარმოები ჩააყენა უმძიმეს ფინანსურ მდგომარეობაში და შედეგად ქვეყნის შიგნით ჩამოყალიბდა არგადახდების სისტემა (პაპავა, 1995ბ, გვ. 11).

ამგვარი ნოვატორების წყალობით საქართველოს ორი წლის განმავლობაში დაუგროვდა თურქმენეთის მიმართ თითქმის ნახევარი მილიარდი დოლარის ოდენობის ვალი, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სახელმწიფო ვალში დარჩა მეწარმეებთანაც, რომლის გასასტუმრებლად შემდგომ ხშირად სტრატეგიული ობიექტებიც კი გამოიყენებოდა.

¹ არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ დღესაც კი ვერ დავადწიეთ თავი ამ მანკიერ პრაქტიკას. სამწუხაროდ კვლავ გრძელდება თურქმენეთის ვალის სანაცვლოდ პროდუქციის გადატვირთვის ფაქტები, რასაც საფუძვლად ცხადია “ქვეყნის ეკონომიკის აღორძინებაზე ზრუნვა უდევს”. აღნიშნული ტიპის კლირინგული ოპერაციები საქართველოს 2002 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტითაც არის დაკანონებული.

საქართველო კორუფციამ მოიცვა. დაიწყო ქვეყნის ხარჯზე ზოგიერთი კლანის გამდიდრების სამწუხაროდ შეუქცევადი პროცესი, რასაც ქვეყნის ინსტიტუციონალური მოუწყობლობაც უწყობდა ხელს.

პრაქტიკულად ყველანაირი საქმიანობისათვის საჭირო იყო კვოტებისა და ლიცენზიების მიღება.

ქვეყანა დღემდე გადაუჭრელმა ენერგეტიკულმა კრიზისმა მოიცვა, რაც ასევე კორუფციული გარიგებების დამსახურებაა.

საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურის ინიციატივით 1994 წელს ანტიკრიზისული პროგრამის მიღებითა და საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებთან მუშაობის განახლებით იწყება ეკონომიკური რეფორმების ახალი ეტაპი, რომელიც შეცდომების გამოსწორების ეტაპის (პაპავა, 1995ბ, გვ. 12) სახელითაა ცნობილი. ამ ეტაპზე თავიდანვე იყო გარკვეული წარმატებები (ბასილია, (და სხვები), 1998), რომლებსაც შემდგომი რეფორმირებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება.

პარალელურად საქართველოში იწყება საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და მსოფლიო ბანკის მისიების მუშაობის გააქტიურება, თუ აქამდე (1991-1994 წლებში) საქართველო "ურჩი ბავშვივით" არად აგდებდა მათ რეკომენდაციებს (პაპავა, 2000გ, გვ. 28-29; Папава, 2001Б, с. 13), შემდგომ აღნიშნული საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტები აქტიურად ეხმარებიან საქართველოს ხელისუფლებას პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის წარმატებით განხორციელებაში (პაპავა, 2000გ, გვ. 29; Папава, 2001Б, с. 13).

1994 წლის ზაფხულიდან ხელისუფლებამ ქართული კუპონისათვისაც მოიცალა. ამას ხელი შეუწყო საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მზადყოფნამაც დაეხმაროს ქვეყანას, რომელსაც აქვს საკუთარი ვალუტა და რომლის ხელისუფლებაც ზრუნავს მის განმტკიცებაზე (პაპავა, 1995ბ, გვ. 13). საქართველოს "რუბლის ზონაში" ყოფნის შემთხვევაში საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და საქართველოს ურთიერთობა პრაქტიკულად ნულამდე აღმოჩნდებოდა დაყვანილი, რამეთუ ეს ორგანიზაცია იმუშავებდა არა ჩვენთან, არამედ რუბლის ემიტენტ ქვეყანასთან – რუსეთთან. ამგვარმა მიდგომამ ხელისუფლებაში მყოფ "რუბლის ზონის" მოტრფიალეებს ხელიდან გამოაცალა რუსული რუბლის საგადამხდელო საშუალებად გამოცხადების აუცილებლობის ხმამაღალი

ქადაგების შესაძლებლობა (პაპავა, 1995ბ, გვ. 13) და ხელი შეუწყო ხელისუფლებაში მყოფ იმ ძალებს რომელთაც თავიდანვე გააზრებული ჰქონდათ, რომ საქართველოს ეკონომიკას მომავალი არ შეიძლებოდა ჰქონოდა საკუთარი ვალუტის გარეშე.

საქართველოს ეროვნული ბანკის ხელმძღვანელობის საშური სიმტკიცის პირობებში პრაქტიკულად გამოირიცხა უკონტროლო საკრედიტო ემისია. 1994 წლის შემოდგომაზე საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის აშკარა ზეწოლის ქვეშ გააუქმა შეზღუდვები ბანკებიდან ნაღდი ფულის გამოტანაზე, რის შედეგადაც ნაღდი და უნუღდო ფულის ღირებულებები მნიშვნელოვნად დაუახლოვდა ერთმანეთს.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის რეკომენდაციით ეროვნულმა ბანკმა 1994 წლის ბოლოდან დაიწყო საბანკო სისტემის რეგულირება მსოფლიოში აპრობირებული კლასიკური მეთოდებით, რამაც სხვა პრობლემებთან ერთად გადაჭრა სახელმწიფო კომერციულ ბანკების მიერ ოვერდაფტის პირობებში მუშაობის აკრძალვის პრობლემა. აქვე აღსანიშნავია, რომ 1994 წლის მეორე ნახევრიდან დაიწყო სახელმწიფო-კომერციული ბანკების აქციონირება.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან შემუშავებული პროგრამის მიხედვით 1994 წლის სექტემბერში გაზსა და ელექტროენერგიაზე ფასები გაიზარდა საერთაშორისო დონემდე, პურზე ფასი გაიზარდა 285-ჯერ, მნიშვნელოვნად გაიზარდა მეტროპოლიტენით მგზავრობის საფასური და კომუნალური მომსახურების ტარიფებიც (პაპავა, 1995ბ, გვ. 14).

გაიზარდა საბიუჯეტო სექტორში დასაქმებულთა ხელფასები, პენსიები და შემწეობანი, მაგრამ მათი ზრდის ტემპი მნიშვნელოვნად ჩამორჩა ფასების ზრდას. ამ გზით მიღწეულ იქნა ფასთა სხვაობის საბიუჯეტო სუბსიდირების არსებითი შემცირება.

ამას მოჰყვა ქართული კუპონის კურსის მნიშვნელოვანი განმტკიცება. თუ პურზე ფასის გაზრდამდე ერთი დოლარი უდრიდა 5,3 მლნ. კუპონს, ფასების მომატების შემდეგ ერთი დოლარი უკვე უდრიდა 2,4 მლნ. კუპონს (პაპავა, 1995ბ, გვ. 14). ეს პროცესი გაგრძელდა: 1994 წლის მიწურულს პურის ფასი კვლავ გაიზარდა 40 პროცენტით, რასაც შედეგად მოჰყვა ის, რომ 1995 წლიდან ჩამოყალიბდა კუპონის სტაბილური კურსი ერთი დოლარი უდრიდა 1,3 მლნ. კუპონს, რომელიც კუპონის არსებობის ბოლო დღემდე უცვლელი იყო.

დაიწყო ლიცენზირების არსებული მექანიზმის გამარტივება. 1995 წლის 1 იანვრიდან ქვოტირების სისტემა საერთოდ გაუქმდა, ხოლო ლიცენზირება შენარჩუნებულ იქნა საქონელთა მცირე ჩამონათვლზე (პაპავა, 1995ბ, გვ. 15), რამაც ხელი შეუწყო ლიბერალური სავაჭრო პოლიტიკის ჩამოყალიბებასა და კორუფციული გარემოს შეზღუდვას, ამასთან დაიწყო რეალური საბაზრო ურთიერთობების დამკვიდრება, როდესაც ბაზარზე შესვლა და გამოსვლა არ იყო დამოკიდებული ჩინოვნიკის სურვილზე.

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს საფინანსო-საკრედიტო სისტემაში წესრიგის დამყარებისაკენ უმნიშვნელოვანეს ნაბიჯად უნდა ჩაითვალოს ორწლიანი პაუზის შედეგად 1995 წლის დასაწყისში პარლამენტის მიერ სახელმწიფო ბიუჯეტის დამტკიცება. ამ ბიუჯეტის უმნიშვნელოვანესი ღირსებაა ის, რომ შემოსავლებისა და გასავლების დასაბალანსებლად უარი ეთქვა ემისიური კრედიტების გამოყენებას და საკრედიტო ემისიას საერთოდ (პაპავა, 1995ბ, გვ. 16).

1995 წლის რესპუბლიკურ ბიუჯეტში ხარჯების მხოლოდ 47 პროცენტი უნდა დაფარულიყო გადასახადების ხარჯზე, ხოლო დანარჩენი 53 პროცენტი უნდა შეესაბამებოდეს ჰუმანიტარული დახმარების გზით მიღებული ხორბლისა და ფქვილის მონეტიზაციით (პაპავა, 1995ბ, გვ. 16).

ბევრ პოსკომუნისტურ ქვეყანაში განხორციელებული პრივატიზების პროცესის უკვე ტრადიციად ქცეულ ნაბიჯად უნდა ჩაითვალოს 1995 წლიდან საქართველოში დაწყებული ვაუჩერიზაცია (პაპავა, 1995ბ, გვ. 17). ქონების ნაწილი უფასოდ "დაუნაწილდათ" მოქალაქეებს. ამ პროცესმა ნაცვლად იმისა, რომ შეექმნა რეალური მესაკუთრეთა კლასი კიდევ ერთი უარყოფითი როლი შეასრულა ეკონომიკის გაჯანსაღების საქმეში. ნაცვლად იმისა, რომ წარმოების საშუალებები გადასულიყო იმათ ხელში (თუნდაც უფასოდ), ვინც შეძლებდა მათ გადაიარაღებას, ტექნოლოგიური პროცესების სრულყოფას, წარმოების წახალისებასა და პროდუქციისათვის რეალიზაციის ბაზრის პოვნას, ქარხანა-ფაბრიკები ბოლშევიკური ლოზუნგის "მიწა - გლეხებს², ფაბრიკა-ქარხნები - მუშებს" შესაბამისად მოსახლეობის იმ ფენას გადაეცა, რომელსაც მისი ამოქმედებისათვის თუნდაც გახვრეტილი შაურიანის მოძიებაც კი არ შეეძლო. მეორეს მხრივ არ შეიძლება არ აღინიშნოს ის

² ამ ლოზუნგმა, როგორც ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი უკვე 1992 წლის თებერვალში ჰპოვა ასახვა ქართულ რეალობაში.

გარემოებაც, რომ საქართველოში იმ დროისათვის პრაქტიკულად არ არსებობდა ფენა, რომელსაც ლეგალური, არაკრიმინალური გზებით ნაშოვნო ფული ჰქონდა, რომელსაც წარმოებაში დააბანდებდა. ამდენად სახელმწიფომ იმ ეტაპზე პოლიტიკურად მისაღები, მაგრამ ყოველგვარ ეკონომიკურ გათვლებს მოკლებული ნაბიჯი გადადგა.

საქართველოში იწყება საგადასახადო სისტემის გამარტივების პროცესი, რამაც ხელი შეუწყო ეკონომიკის შემდგომი აღმავლობის დაწყებას.

ეკონომიკური რეფორმის მოცემულ ეტაპზე მიღწეულ იქნა საფინანსო სისტემის სტაბილურობა, ეკონომიკის ცალკეულ სექტორში წარმოების დაცემის ტემპები საგრძნობად შემცირდა, ხოლო ზოგიერთ მათგანში ზრდის ტენდენციაც კი გაჩნდა (პაპავა, 1995ბ, გვ. 18).

1995 წლიდან საქართველოს ეკონომიკაში დიდი წარმატებების სამწლიანი ეტაპი დაიწყო.

ქვეყანაში შეიქმნა საბაზრო ეკონომიკის პრინციპების შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზა, ჩამოყალიბდა მეტ-ნაკლებად ქმედითუნარიანი ორიარუსიანი საბანკო სისტემა, საგადასახადო და საბაჟო სამსახურები, მოხერხდა ფინანსური სტაბილიზაცია და საკუთარი ეროვნული ვალუტის შემოღება, აღდგენილ იქნა წესრიგი და საშემსრულებლო დისციპლინა, ძირითადად დამთავრდა ე.წ. “მცირე პრივატიზაციის” პროცესი, განხორციელდა ფასების, ვაჭრობისა და საგარეო-ეკონომიკურ ურთიერთობათა ლიბერალიზაცია. ყოველივე ამ საფუძველზე ქვეყანაში ჩამოყალიბდა მეწარმეობის განვითარების ხელშეწყობისათვის ელემენტალურად აუცილებელი ეკონომიკური გარემო, რამაც თავის მხრივ უზრუნველყო ქვეყნის ეკონომიკის შემდგომი დაჩქარებული განვითარება.

შემუშავებული და მიღებული იქნა სახელმწიფოებრიობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სიმბოლო და სამართლებრივი გარემოს საფუძველი – ქვეყნის კონსტიტუცია, რითაც ფაქტიურად წერტილი დაესვა აღმშენებლობის ქაოსურ პროცესს და იგი კანონის ფარგლებში რეგულირების პრინციპებს დაექვემდებარა.

ყოველივე ეს კი ცენტრალიზებულად მართული სისტემის სრულ დემონტაჟსა და დემოკრატიული აღმშენებლობის დაწყებას მოასწავებდა, რისთვისაც პრაქტიკულად 1996 წლის დამდეგისათვის უკვე ჩამოყალიბებული იყო აუცილებელი ხელშემწყობი

პოლიტიკური და ეკონომიკური გარემო. ამის დადასტურებას კი ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის სტაბილური და მაღალი ტემპები წარმოადგენდა.

ფულად-საკრედიტო და ფისკალურ სფეროებში რეფორმის წარმატებით განხორციელებამ კეთილსაიმედო ფონი შექმნა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ატრიბუტის – ეროვნული ვალუტის შემოღებისათვის, რაც 1995 წლის სექტემბერში წარმატებით განხორციელდა. შემოღებული იქნა ეროვნული ვალუტა – ლარი და დადგენილი იქნა ლარის კუპონზე გადაცვლის ფიქსირებული კურსი 1 ლარი – 1 მილიონი კუპონი, ხოლო აშშ დოლართან მიმართებაში იგი 1.3 ლარით განისაზღვრა.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ფულის რეფორმამ არ გაიმეორა ის შეცდომები, რაც დაშვებული იქნა ხელისუფლების მხრიდან კუპონის მიმართ. ამასთან, ხელისუფლებამ რეფორმის დროს არ გამოიყენა არავითარი კონფისკაციური ღონისძიება და იგი თავის მიერ გატარებული ეფექტიანი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკით წარმოგვიდგა საქართველოს ეროვნული ვალუტის სტაბილურობის გარანტად, რამაც საზოგადოების თვალში ნდობა დაიმსახურა და ლარი სწრაფად დამკვიდრდა როგორც საყოველთაოდ აღიარებული კანონიერი გაცვლის საშუალება. საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემებით ეროვნული ვალუტის შემოღების უკვე პირველი კვირის მანძილზე მოსახლეობამ ლარებზე 37.9 მლნ. აშშ დოლარი და 70.6 მილიარდი რუსული რუბლი გადაცვალა. მოსახლეობის ასეთმა პოზიტიურმა დამოკიდებულებამ განაპირობა ის, რომ საქართველოს ეროვნული ბანკის საერთაშორისო რეზერვები სერიოზულად შეივსო, რამაც ბრუნვაში არსებული ეროვნული ვალუტისა და ფულის მიწოდების სხვა აგრეგატების გაზრდა გამოიწვია. ყოველივე ამან, გავლენა მოახდინა ეროვნული ბანკის მიერ გატარებულ სავალუტო პოლიტიკაზე, რაც გამოიხატა ფიქსირებულიდან რეგულირებად საკურსო მექანიზმზე გადასვლით. ეროვნული ვალუტის შემოღებიდან უკვე ერთი თვის განმავლობაში ლარის კურსი თბილისის ბანკთაშორის ბირჟაზე 1.3-დან 1.25-მდე დაეცა აშშ დოლართან მიმართებაში, ხოლო “შავ ბაზარზე” – 1.275 -დან 1.25-მდე. მოქნილი საკურსო პოლიტიკის შედეგად საქართველოში გადაილახა ე. წ. მულტისაკურსო პრაქტიკა და დასრულდა სავალუტო კურსის უნიფიცირება.

გატარდა რამდენიმე ღონისძიება, რომელმაც კომერციულ ბანკებს თანაბარ და ცივილიზებულ პირობებში ფუნქციონირების საშუალება მისცა. მათგან, შეიძლება გამოვყოთ რამდენიმე მნიშვნელოვანი მომენტი:

- შეიქმნა და ფუნქციონირება დაიწყო ეროვნული ბანკის საკრედიტო აუქციონმა, რომელზედაც ნებისმიერ ბანკს უფლება აქვს დაუბრკოლებლად შეიძინოს და გაყიდოს ფინანსური რესურსები საკუთარი ლიკვიდობის რეგულირებისა და მართვის თვალსაზრისით;
- უფრო სისტემატიური ხასიათი მიიღო თბილისის ბანკთაშორისი სავალუტო ბირჟის სავალუტო სესიებმა, რამაც გაადვილა ბირჟის გარეთა სავალუტო ბაზის საქმიანობის კოორდინირება;
- გაუქმდა შეზღუდვა, რომლის მიხედვითაც იურიდიულ პირს ეკრძალებოდა რამდენიმე ანგარიშის ფლობა და განკარგვა, რამაც გაადვილა ფინანსური რესურსების დივერსიფიკაცია, ანგარიშსწორების სრულყოფა და ფულის მასის აღრიცხვა საბანკო სექტორში.

საბანკო სექტორში სწორად წარმართულმა მონეტარულმა პოლიტიკამ ლარს გადახდის ფუნქციის შესრულების პარალელურად ღირებულების საზომისა და დაგროვების ფუნქცია შესძინა.

სამწუხაროდ, 1998 წლიდან ეკონომიკური რეფორმების განხორციელებაში შეფერხებები იწყება, რასაც ჰქონდა როგორც სუბიექტური, ისე ობიექტური მიზეზები. ეკონომიკური რეფორმების ამ ეტაპს, რომელიც ჩვენი აზრით 1998-2000 წლებს მოიცავდა, შეიძლება ეკონომიკური რეფორმების შეფერხების ეტაპი ვუწოდოთ.

სუბიექტური ფაქტორებიდან აღსანიშნავია აღმასრულებელი ხელისუფლების ეკონომიკური გუნდის არასტაბილურობა (1997 წლიდან ყოველ წელიწადნახევარში იცვლება ფინანსთა მინისტრი), გუნდის წევრების შეუთანხმებელი მოქმედებები, მათი დაბალპროფესიული უნარ-ჩვევები, კორუფციის დიდი მასშტაბები.

ამკარად გაუთვლელი იყო ინსტიტუციონალური ნაბიჯები, რომლებიც ამ წლებში გადაიდგა, კერძოდ წინა წლებში ჩამოყალიბებული ძლიერი ფინანსთა სამინისტროს ნაცვლად, ჩამოყალიბდა უსუსური, "ღამის დარაჯის" ფუნქციებით აღჭურვილი ფინანსთა

სამინისტროს შექმნა, მოხდა მისი დაშლა და ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილის მობილიზებაზე პასუხისმგებლობა ფინანსთა მინისტრმა მოიხსნა, რასაც შესაბამისად შემდგომში ბიუჯეტის შეუსრულებლობაზე ურთიერთგადაბრალებების მთელი კასკადი და მუდმივად შეუსრულებადი ბიუჯეტი მოჰყვა. ეს პროცესი ასევე ნაკლებადგააზრებული ახალი სამინისტროს შექმნით დასრულდა.

ობიექტური ფაქტორებიდან აღსანიშნავია, აზიიდან აღმოცენებული გლობალური ფინანსური პრობლემები და ამის ფონზე მეზობელ ქვეყნებში, პირველ რიგში კი რუსეთში განვითარებული კრიზისი, რომელმაც საქართველოს საფინანსო-საბიუჯეტო სისტემას სერიოზული დარტყმა მიაყენა. აგრეთვე ტერაქტების, საომარი მოქმედებების განახლება აფხაზეთში, კერძოდ გალის რაიონში.

აღნიშნულმა და აგრეთვე, ერთის მხრივ, ქვეყანაში დაფიქსირებულმა საბიუჯეტო და, მეორეს მხრივ, პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, განსაკუთრებით რუსეთში განვითარებულმა საფინანსო კრიზისმა, ქვეყანა იძულებული გახდა გადაესინჯა მოქმედი სავალუტო რეჟიმი, რომელიც ეროვნული ბანკის აქტიური მონაწილეობით სავალუტო ბაზარზე ინტერვენციების მეშვეობით რეგულირებადი მცურავი სავალუტო კურსის შენარჩუნებას ითვალისწინებდა.

რეგულირებადი მცურავი გაცვლითი კურსის რეჟიმი საკმაოდ “მგრძობიარე” აღმოჩნდა უმსხვილეს სავაჭრო პარტნიორ ქვეყნებში ეკონომიკური კრიზისების მიმართ.

რუსეთში ვალუტის იძულებით დევალვაციების სერიამ ნოციერი ნიადაგი შექმნა ეროვნულ ვალუტაზე სპეკულაციური შეტევის წარმატებული განხორციელებისათვის, რამაც ქვეყნის საერთაშორისო რეზერვები თითქმის ამოწურვამდე მიიყვანა. ასეთ პირობებში მიზანშეწონილად ჩაითვალა საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ სავალუტო ინტერვენციებზე უარის თქმა, რაც 7 დეკემბრიდან რეალურად განხორციელდა და საბაზრო მექანიზმებით ახალი წონასწორული გაცვლითი კურსი ჩამოყალიბდა – 2.1 ლარი 1 აშშ დოლარზე. ეს კი პრაქტიკულად ნიშნავდა ლარის კურსის ეგრეთწოდებულ მცურავ რეჟიმზე გადასვლას და ამ გზით წონასწორული გაცვლითი კურსის ჩამოყალიბებას მოასწავებს.

2000 წელს გაგრძელდა ინსტიტუციონალური ცვლილებები და ეკონომიკური პროფილის სამინისტროების მექანიკური გაერთიანების პროცესი. მაკროეკონომიკური

ფუნქციის მატარებელი ეკონომიკის სამინისტროს ნაცვლად, რომელსაც მთელი ეროვნული ეკონომიკის განვითარების ძირითად მიმართულებებზე უნდა ეზრუნა, ჩამოყალიბდა გაურკვეველი *მაკრო-მიკროეკონომიკური სიმბიოზი* – ეკონომიკის, მრეწველობისა და ვაჭრობის სამინისტროს სახით³.

ამ ნაბიჯით ეკონომიკის სამინისტრომ დაკარგა მაკროეკონომიკური ფუნქცია და იგი დარგობრივი სამინისტრო გახდა.

ეკონომიკური რეფორმებიდან გადახვევის ყველაზე დიდ ნაბიჯად სახელმწიფო ქონების მართვის სამინისტროს მიერ სახელმწიფოს ხელში არსებული აქციების დარგობრივი სამინისტროებისა და უწყებებისათვის გადაცემა უნდა ჩავთვალოთ. ამ ნაბიჯის შემდგომ დარგობრივმა სამინისტროებმა, დარგში პოლიტიკის განმხორციელების ნაცვლად, სამეურნეო ფუნქციები დაიბრუნეს და ქონების მართვის სამინისტრო პრაქტიკულად ქონების გასხვისების სამინისტროდ იქცა. უნდა აღინიშნოს, რომ 2002 წლის დასაწყისში, სახელმწიფო ქონების მართვის ახალი მინისტრის, ბატონ ს. პავლიაშვილის მონდომების შედეგად სახელმწიფოს წილობრივი მონაწილეობით შექმნილი საწარმოები სამართავად დაუბრუნდა სახელმწიფო ქონების მართვის სამინისტროს, რაც რეფორმისაკენ შემობრუნების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ფაქტორად მიგვაჩნია.

რეფორმებისაკენ შემობრუნების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაბიჯია 2002 წლის მაისში საგადასახადო შემოსავლების სამინისტროს ფინანსთა სამინისტროსთან შერწყმა. ამ ნაბიჯის შემდეგ სახელმწიფო ბიუჯეტის აღსრულებაზე მთელი პასუხისმგებლობა კვლავ ფინანსთა მინისტრზე გადავიდა, რამაც აშკარად უნდა შეუწყოს ხელი საფინანსო კრიზისის დაძლევას.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ წლებში საქართველოში თავისი მუშაობა პრაქტიკულად შეაჩერეს საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა და მსოფლიო ბანკმა. ეს ფაქტიც ადასტურებს რეფორმების პროცესის შეფერხების თაობაზე ჩვენს მოსაზრებას.

მაგრამ ამ ორგანიზაციების სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მათი დაწოლა საქართველოს ხელისუფლებაზე იმდენად დიდი იყო, რომ 2001 წლიდან ხელისუფლება იძულებული გახდა რეფორმებისაკენ შემობრუნებულიყო. მართალია ეკონომიკური

³ როგორც ჩანს, ეს პროცესი ჯერაც არ დამთავრებულა და ხელისუფლებაში კვლავ ტრიალებს სტრუქტურული ცვლილებების ახალ-ახალი გეგმები.

რეფორმების განხორციელებაში რაიმე რევოლუციური ნაბიჯები არ გადადგმულა, მაგრამ უკვე არის იმის მცდელობა, რომ ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებაში გაითვალისწინონ ეკონომისტთა აზრიც, რისი შესაძლებლობაც ბოლო 2-3 წლის განმავლობაში ქვეყანაში არ ყოფილა.

მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში საქართველოში ეკონომიკური რეფორმების განხორციელებაში გარკვეული შეფერხებებია და ხშირ შემთხვევაში უკან სვლაც⁴ კი, ქვეყნის ეკონომიკის აღმავლობის პროცესმა საბოლოოდ მიიღო შეუქცევადი სახე.

⁴ ამის მაგალითად თუნდაც დარგობრივი სამინისტროებისათვის სამეურნეო ფუნქციის დაბრუნება და მათი ე.წ. “თვითდაფინანსებაზე” გადაყვანა მიგვაჩნია.